RAQAMLI DAVRDA KITOBXONLIK MADANIYATI: AHAMIYATI, MUAMMOLARI VA RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Tursunova Nilufar Abror qizi

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlar keng tarqalgan bugungi sharoitda kitobxonlikning ahamiyati, unga to‘sqinlik qilayotgan omillar va rivojlantirish yo‘llari tahlil qilinadi. Kitob mutolaasining so‘z boyligi, nutq madaniyati, tafakkur, hissiy barqarorlik va bilim olishdagi o‘rni ko‘rib chiqiladi. Qisqa video kontentning diqqatni jamlash qobiliyatiga salbiy ta’siri kitobxonlik pasayishining asosiy sabablaridan biri sifatida baholanadi. Elektron va audiokitoblarning afzallik va kamchiliklari solishtiriladi. Muallif kitobxonlik yo‘qolmayotganini, balki shaklini o‘zgartirayotganini hamda uni rivojlantirishda oila va shaxsiy namunaning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: kitobxonlik, mutolaa madaniyati, so‘z boyligi, nutq madaniyati, diqqat, qisqa video kontent, elektron kitob, audiokitob, oilaviy tarbiya, tafakkur.

Bugungi shiddatli zamonda inson axborotsiz yashay olmaydigan holatga keldi. Kundalik hayot smartfon va gadjetlarsiz deyarli o‘tmaydi: ko‘pchilik ertalab uyg‘onishi bilan birinchi bo‘lib telefonni qo‘liga oladi. Ijtimoiy tarmoqlardagi rang-barang tasvirlar, qisqa videolar va cheksiz axborot oqimi inson ongini tez qamrab oladi va unga kerakli-keraksiz ma’lumotlarni yetkazadi.

Biroq yorqin ekranlar ortida sokin va teran bir olam – kitob dunyosi asta-sekin unutilib bormoqda. Kitobxonlar soni kamayib borayotgani jamiyatda tobora ko‘proq muhokama qilinmoqda. Shu bois quyidagi savollar yuzaga keladi: nega bugun kitob o‘qish har qachongidan ham qiyinlashdi va nega kitob inson tafakkurini rivojlantirishning eng muhim vositalaridan biri bo‘lib qolmoqda? Ushbu maqolaning maqsadi kitobxonlikning ahamiyatini, unga to‘sqinlik qilayotgan omillarni va uni rivojlantirish yo‘llarini tahlil qilishdan iborat.

Kitob mutolaa qiladigan insonni uning nutqidan osongina ajratish mumkin. Kitobxonning so‘z boyligi keng bo‘ladi, u so‘zlarni o‘rnida va aniq qo‘llaydi, fikrini tinglovchiga ta’sir qiladigan darajada ravon ifodalaydi. Kitob o‘qimaydigan inson esa kundalik hayotda va ijtimoiy tarmoqlarda ko‘pincha cheklangan, bir xil so‘zlardan foydalanadi, o‘z fikri va his-tuyg‘ularini aniq ifodalashda qiynaladi. Ilmiy tadqiqotlar ham muntazam mutolaa so‘z boyligi va o‘qib tushunish ko‘nikmalari bilan barqaror bog‘liq ekanini ko‘rsatadi.

Kitob insonga boshqa odamlarning hayoti, taqdiri va qarorlari bilan tanishish imkonini beradi. Shu tariqa kitobxonning tajribasi faqat o‘z hayoti bilan cheklanib qolmaydi. Bunday tajriba qiyinchiliklarga duch kelganda vaziyatni turli tomondan ko‘rish va yechim izlashga yordam beradi. Badiiy adabiyot o‘qish boshqalarning his-tuyg‘ularini tushunish, ya’ni hamdardlik qobiliyatini rivojlantirishi haqida ham ilmiy qarashlar mavjud. Bundan tashqari, kitob mutolaasi insonni kundalik tashvishlardan vaqtincha chalg‘itib, ruhiy zo‘riqishni kamaytirishga va psixologik tiklanishga yordam beradi.

Insoniyat erishgan bilimlar – matematika, tilshunoslik, adabiyot, tarix va boshqa fanlar avloddan avlodga asosan kitob orqali yetib kelgan. Ilm-fan va texnikadagi ko‘plab kashfiyotlar ham avvalgi avlodlar tomonidan yozib qoldirilgan bilimlarga tayangan. Shu ma’noda kitob insoniyat taraqqiyotining muhim poydevori hisoblanadi.

Bugungi kunda ko‘pchilik, ayniqsa yoshlar diqqatni uzoq vaqt jamlay olmaslik muammosiga duch kelmoqda. Buning asosiy sabablaridan biri ijtimoiy tarmoqlardagi qisqa video kontentdir. Bunday kontent tez almashinadigan, oson qabul qilinadigan axborotga odatlantiradi, natijada uzun matnni diqqat bilan o‘qish qiyinlashadi va vaqt sezilmasdan sarflanadi. Tadqiqotchilar raqamli muhitda “sakrab o‘qish” odati shakllanayotgani va bu teran mutolaa ko‘nikmasini susaytirishi mumkinligini ta’kidlaydi.

Kitoblar yo‘qolib ketmayapti, balki zamonga moslashmoqda: ular elektron va audio shaklda ham taqdim etilmoqda. Demak, kitobxonlik yo‘qolgani yo‘q, u shaklini o‘zgartirmoqda. Elektron kitoblarning qulayligi shundaki, ularni ko‘tarib yurish shart

emas, bu ayniqsa safarda qo‘l keladi. Biroq ekrandan uzoq o‘qish ko‘zni charchatishi mumkin. Shuningdek, ayrim tadqiqotlarga ko‘ra, axborot xarakteridagi matnlarni qog‘ozdan o‘qiganda ularni tushunish ekrandan o‘qishga nisbatan biroz yuqoriroq bo‘ladi. Audiokitoblar yo‘lda yoki ko‘chada tinglash uchun katta qulaylik yaratadi, ammo ayrim tinglovchilar uchun voqealar rivojini mustaqil tasavvur qilish va matnga qaytib mulohaza yuritish qiyinroq bo‘lishi mumkin.

Muntazam jismoniy mashqlar tana mushaklarini chiniqtirgani kabi, kitob o‘qish ham tafakkurni charxlaydi. Film tomosha qilganda inson tayyor tasvirni qabul qiladi, kitob o‘qiganda esa tasvirlarni o‘z tasavvurida yaratadi. Bu jarayon faol fikrlashni, tasavvur va mantiqni rivojlantiradi, ravon va chiroyli nutq shakllanishiga yordam beradi.

Tarbiya eng avvalo oiladan boshlanadi, shu sababli yosh avlodda kitobga muhabbat uyg‘otish ota-onaning zimmasida. Bu muhabbatni majburlash orqali emas, balki oiladagi shaxsiy namuna orqali shakllantirish samaraliroq. Uyda kitob o‘qiydigan ota-onani ko‘rgan bola mutolaani tabiiy odat sifatida qabul qiladi. Mamlakatimizda ham kitobxonlik madaniyatini oshirish davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kitob o‘tmish sarqiti emas, balki kelajak poydevori bo‘lib qolmoqda. Kitob mutolaasi so‘z boyligi va nutq madaniyatini oshiradi, tafakkur va tasavvurni rivojlantiradi, insonning hayotiy tajribasini boyitadi va ruhiy barqarorlikka xizmat qiladi. Bugungi kunda kitobxonlikka asosiy to‘siq qisqa video kontent sabab diqqatni jamlay olmaslik bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, kitobxonlik yo‘qolmayapti, balki elektron va audio shakllar orqali yangilanmoqda. Texnologiyalardan voz kechib bo‘lmaydi, biroq ulardan kitob mutolaasini kengaytirish uchun ham foydalanish mumkin. Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishda oiladagi shaxsiy namuna, ta’lim muassasalari va jamiyatning birgalikdagi sa’y-harakatlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zamon qanday o‘zgarmasin, teran fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan shaxsni tarbiyalashda kitob eng muhim vositalardan biri bo‘lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi PQ-3271-son qarori. – Toshkent, 2017-yil 13-sentyabr.

2. Wolf M. Proust and the Squid: The Story and Science of the Reading Brain. – New York: HarperCollins, 2007.

3. Wolf M. Reader, Come Home: The Reading Brain in a Digital World. – New York: HarperCollins, 2018.

4. Carr N. The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. – New York: W. W. Norton, 2010.

5. Mol S. E., Bus A. G. To read or not to read: a meta-analysis of print exposure from infancy to early adulthood // Psychological Bulletin. – 2011. – Vol. 137, No. 2. – P. 267–296.

6. Kidd D. C., Castano E. Reading literary fiction improves theory of mind // Science. – 2013. – Vol. 342, No. 6156. – P. 377–380.

7. Delgado P., Vargas C., Ackerman R., Salmerón L. Don’t throw away your printed books: A meta-analysis on the effects of reading media on reading comprehension // Educational Research Review. – 2018. – Vol. 25. – P. 23–38.

8. Mar R. A., Oatley K. The function of fiction is the abstraction and simulation of social experience // Perspectives on Psychological Science. – 2008. – Vol. 3, No. 3. – P. 173–192.